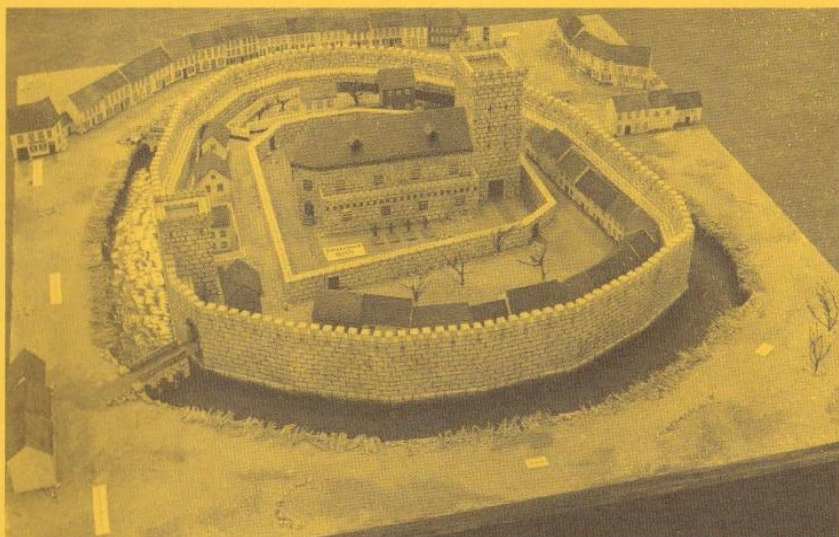

»HART VAN HEERLEN«

Informatiebulletin nr 13

***6^e jaargang
november 2013***

HEEMKUNDEVERENIGING HEERLEN STAD

vóór en dóór Heerlenaren met hart voor Heerlen

Voorwoord

Voor u ligt de 13^e editie van ons verenigingsblad.

Het nummer van deze uitgave is symbolisch voor het jaartal, want is het niet een mooi gegeven dat editie 13 de laatste uitgave van het jaar 2013 is. De redactie heeft zich kunnen verheugen dat er naast een artikel van haar hand, ook inbreng is van de leden van de vereniging.

Allereerst een memoriam van het overleden erelid Jan Morren van de hand van onze voorzitter Jan Bardoul.

De verenigingskalender 2014 is klaar. Deze is samengesteld door Loes Loffeld en in een artikel geeft zij aan wat u kunt verwachten.

Van de heer Jan Halmans ontvingen wij een artikel en een gedicht. Het artikel gaat over de Heerlense tram en belicht enkele bijzondere technische vernuftigheden die het mogelijk maakte dat de tram in Heerlen kon rijden. In zijn gedicht "Ode aan Heerlen" neemt hij "het Huillands" dat in Heerlen gesproken wordt op de korrel.

De symboliek van het jaartal komt terug in het artikel van Leo Franck dat handelt over het jaar 1913, dus nu precies 100 jaar geleden. Het jaar 1913 is in meerdere opzichten een interessant jaar. Dat gaat op voor de wereld, Europa en Nederland, maar ook voor Heerlen?

Hart van Heerlen is een uitgave van de Heemkundevereniging Heerlen-Stad. Buiten ons verenigingsblad kunt u ook veel informatie in tekst en beeld vinden op de website van de vereniging www.heemkundeverenigingheerlenstad.nl

Loes Loffeld
Leo Franck

In Memoriam Jan Morren

Op 12 september j.l. overleed op 83-jarige leeftijd Jan Morren, ere-lid van onze vereniging. Hij was niet alleen muzikant, hij was ook een enthousiast verzamelaar van foto's van Heerlen zoals het vroeger was.

Aan Jan danken wij het feit dat het digitale fotoarchief van onze heemkunde-vereniging een fantastische uitbreiding heeft ondergaan. Enkele honderden foto's van Heerlen, waaronder vele zeldzame plaatjes, hebben wij dankzij Jan aan onze verzameling kunnen toevoegen.

Voor zijn vele verdiensten voor de Heerlense gemeenschap werd hij in 1996 Koninklijk onderscheiden. Hij was daar met recht trots op.

Jan Bardoul
Voorzitter

D' r Heëlesje Tram

Het begin

Op 9 februari 1916 werd door de provincie, de Staatsmijnen (opgericht in 1902) en enkele gemeenten mitsgaders “De Limburgsche Electriche Spoorweg Maatschappij” (LESM) opgericht.

De LESM wenste betere tijden af te wachten. Ten einde raad besloten de Staatsmijnen nu zelf maar een tramlijn tussen Heerlen en de Emma (in 1914 in bedrijf gesteld) aan te leggen. Bij deze mijn bestond een grote behoefte aan veel arbeidskrachten. De start ging moeizaam, want na naarstig spuurwerk leverde dat uiteindelijk wat oude stoomtramlocomotieven met zeer oude aanhangrijtuigen op. Aldus werd op primitieve wijze deze provisorische stoomtramlijn op 1 mei 1918 geopend. Vanaf de Willemstraat (HRL) bereikte de tram via de Kloosterweg en de Oranje-Nassaumijn I de Provinciale weg (Sittarderweg) tot de mijnspoorweg bij de Staatsmijn Emma in Hoensbroek.

Limburgse Tramweg Maatschappij (LTM)

De LTM werd 14 februari 1921 opgericht en de LESM ging in 1922 ter ziele. De NV Limburgse Tramweg Maatschappij (LTM) nam in 1922 deze lijn over.

De LTM bouwde een grote remise aan de Grasbroekerweg voor stalling en onderhoud van de trams, met voor de remise een opstelsporen. De remise lag

waar nu de LTM-weg is en het opstel terrein waar nu de Cluysenaerstraat is. Men gebruikte net als bij de NS, de spoorbreedte van 1435 mm (dus normaal spoor). Van het traject (Zuid) van Heerlen naar Kerkrade lag het beginpunt in Heerlen aan de Parallelweg (waar vroeger de garage van NEFKENS, de achterkant van Venne vd Sluis en de bakkerij van de ODB, was.

Tram bij de halte Parallelweg

Het beginpunt in Heerlen lag tot de zomer van 1933 op de eerder genoemde plek. De route ging van de Stationstraat richting “slagbomen” en vandaar langs het Wilhelminaplein via het Emmaplein (nu Prancratiusplein) richting Kerkrade over de Akerstraat. Deze route was er bij de officiële opening op 14 augustus 1925 (de 18de van deze maand voor

het publiek) en dat heeft geduurd tot mei 1926. De eerste tijd moest men zo rijden, omdat de Saroleasstraat nog niet klaar was voor tramverkeer.

De tramremise

De vraag is nu, hoe kon de tram dus het motorrijtuig en de aanhangrijtuigen voor bijvoorbeeld onderhoud de remise aan de Grasbroekerweg bereiken?

De remise lag namelijk aan de noordzijde van de NS spoorlijn en er is geen verbinding met het zuid-traject Heerlen-Kerkrade. Tussen de spoorrails van de NS

Tramremise met opstelrein

aan de “overweg” in de Willemstraat werden in al vroegte (± 3.00 uur) zogenaamde “tussenstukjes” gelegd. De trams en bijwagens voor het traject zuid werden dan “overgezet”. Ze reden dan via de Stationstraat langs het NS station om langs de parallelweg geparkeerd te

worden en daar te wachten totdat ze weer ingezet werden.

Bij de remise aan de noordkant van het NS spoor gingen de benodigde trams met aanhangwagens s’ nachts vanuit de remise aan de Grasbroekerweg naar het opstelrein (nu Cluysenaerstraat) ±75 graden naar links de oude Sittarderweg op richting Heerlen Centrum. Vervolgens langs de Steenfabriek van Beckers-Kooten over het kruispunt Kempkensweg-Meezenbroekerweg de Willemstraat in. Tot aan de spoorlijn Heerlen-Schaesberg werden ze dan samen “overgezet”. De zogenaamde “tussenstukjes” werden weer tussen de rails weggehaald en opgeborgen nabij het vroegere seinposthuisje bij de overweg.

Het einde

Op 6 oktober 1929 raakte de Kerkradse tram haar heerschappij kwijt op het zuidelijk traject. De reden was dat er nu een verbinding was ontstaan door de

tunnel ten westen van het station die op genoemde datum in gebruik genomen werd. Deze tunnel in moderne vorm is nu de tunnel bij het CBS naar de Looierstraat. De tram uit Sittard kon daardoor het station en het centrum van Heerlen op een gemakkelijker manier bereiken. Het zogenaamde overzetten was nu niet meer nodig en vanuit de remise ging men niet meer de Sittarderweg in maar de Kloosterweg langs de hoofdingang van de Oranje-Nassaumijn I de nieuwe tunnel in.

Tram komt uit de tunnel

Een van de motorwagens van de LTM de 610 is te bezichtigen bij de ZLSM in Simpelveld.

Jan M.H. Halmans

Bronvermelding: Archief Jan Halmans

De LTM-tram Heerlen-Kerkrade, zijlijn de Locht

H. Schreuders en S.J. de Lange, Uitgever Waanders Zwolle 1993

De LTM-tram Heerlen-Sittard,

H. Schreuders en S.J. de Lange, Uitgever Waanders Zwolle 1993

Tram nr 610 in bedrijf in 1949

Uitgave historische jaarkalender 2014

Opnieuw is de Heemkundevereniging Heerlen Stad erin geslaagd een prachtige, veelkleurige kalender voor het jaar 2014 samen te stellen. Twaalf zorgvuldig geselecteerde oude foto's, daterend vanaf het jaar 1908 tot 1970, vormen de basis voor een jaarkalender waarin iedere foto van 'toen' staat tegenover een plaatje van de huidige situatie. Geprobeerd is steeds zo nauwkeurig mogelijk de oude toestand te kopiëren. Dit was niet altijd makkelijk en ook niet voor 100% mogelijk. In de weg staande auto's, ervoor staande bomen, veranderende loop van de bestrating en verdwenen situaties, belemmerden soms het weergeven van een identieke situatie. Maar zoals u zult kunnen zien, is het ondanks die obstakels een heel geslaagde poging tot een 'herinnering aan toen' geworden.

Bij iedere maand worden de beide foto's voorzien van historische feiten, waarbij zakelijke informatie én herinneringen een belangrijke rol spelen. Het was soms een hele klus om adequate gegevens uit de verschillende archieven op te duiken, maar met veel plezier,

studiezin en doorzettingsvermogen is het gelukt ook in deze informatie een aardige mix van leerzame feiten, anekdotische verhalen en herinneringen op te tekenen. De kalender is gedrukt op stevig, glanzend papier, voorzien van een ringband en een gaatje om de kalender zó op te hangen dat beide foto's, de dagen van de maand en de informatie te zien zijn.

Wij hopen u met dit jaarlijks terugkerend document een groot plezier te doen. Leden van de Heemkunde-vereniging Heerlen Stad krijgen ook dit jaar één exemplaar van de kalender gratis. Voor niet-leden en bij aanschaf van een volgende kalender hebben we opnieuw de prijs kunnen handhaven op € 7 . Wacht u niet te lang met de aanschaf van dit collectorsitem voor uzelf en/of familieleden en bekenden. De editie van 2013 is namelijk helemaal uitverkocht!

Foto van nu; processie in de Deken Nicolayestraat

De kalenders 2014 zijn te koop tijdens de verenigingsavond op 26 november.
Verder bij bestuursleden:
Loes Loffeld, Ds Jongeneelstraat 24, Heerlen Tel. 045-5414807.
Leo Franck, Willemstraat 66 Heerlen Tel. 045-5722060 (na 18.00 uur)
Bij de boekhandel het Raedhuys aan de Geleenstraat en bij de boekhandel in het Coriocenter

Foto oude situatie, precessie in de Deken Nicolayestraat

1913

Het jaartal 1913 is niet zomaar een jaartal uit de reeks van de 20e eeuw. Honderd jaar geleden vonden er enkele ontwikkelingen plaats die van dit jaar in enkele opzichten een bijzonder jaar maken. Het is een jaar waarbij een era werd afgesloten maar ook enkele nieuwe innovaties plaatsvonden. Het leek mij interessant om te bekijken of er zich ook in Heerlen nieuwe ontwikkelingen hebben voorgedaan. Met andere woorden is Heerlen in die tijd nog het slaperige provinciestadje of is het ook in de vaart der volkeren meegegaan.

Dat het een bijzonder jaar is werd mij duidelijk bij een televisiedocumentaire die handelde over de première van de *Sacre du Printemps* van Stravinsky in Parijs. Ook in verschillende tijdschriftartikelen wordt het jaar belicht. Florian Illis weidde er zelfs een heel boek aan.

Einde van een tijdperk

In deze publicaties is de teneur dat in 1913 een periode werd afgesloten maar dat er tevens interessante vernieuwingen plaatsvonden. Het jaar 1913 is het laatste vredesjaar vóór de Eerste Wereldoorlog. Deze wereldoorlog maakte een abrupt einde aan het economische en politieke leven in Europa en Amerika. Het jaar 1913 wordt dan ook wel het laatste jaar van de 19e eeuw genoemd en is daardoor nog een deel van de “Belle Époque”. De “Belle Époque” is de periode 1870-1914 en de term betekent letterlijk de mooie periode. De term “Belle Époque” is het bekendste en het is de benaming voor deze periode in Frankrijk. In de Verenigde Staten praat men over de Gilded Age, terwijl we in Engeland het over de Victoriaanse tijd hebben. De benaming van deze tijd verwijst naar het frivole leven, de tijd van economische vooruitgang, met een opkomende industrie, veel nieuwe techniek en een bloeiend cultureel leven. De naam Belle Époque ontstond pas na de verschrikkelijke ervaringen van de Eerste Wereldoorlog als men met weemoed terugdacht aan deze mooie tijd.

De grandeur van deze periode heb ik persoonlijk ervaren bij een bezoek aan Karlsbad en Mariabad in Tsjechië. Deze kuuroorden kende tot aan de Eerste Wereldoorlog een enorme aantrekkingskracht van de hogere klasse en deze bloei ging abrupt ten einde door de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog.

Begin van ontwikkelingen

Is het jaar 1913 enerzijds een einde daar tegenover staat dat het ook een jaar van nieuwe ontwikkelingen is. Nieuwe zaken en ontwikkelingen die ons leven van nu nog steeds bepalen. Een simpel voorbeeld hiervan is dat het octrooi van de

ritssluiting werd aangevraagd. Op de valreep van het jaar werd het eerste kruiswoordraadsel door Athur Wynne in Liverpool gepubliceerd. De laatste maanden van 2013 is er weer een discussie over de aanschaf van een gevechtsvliegtuig, toch is het pas 100 jaar geleden dat er een luchtmacht in Nederland werd opgericht. Het begon als Luchtvaartafdeling van de landmacht, om later een zelfstandige krijgsmacht te worden. Gaat het heden ten dagen over de aanschaf van nieuwe straaljagers, in 1913 moest er ook een beslissing worden genomen en is er in ieder geval een vergissing voorkomen. Men heeft bij de oprichting van de luchtmacht van de aanschaf van luchtballonnen afgezien en voor het vliegtuig gekozen. In de Eerste Wereldoorlog zou pas het voordeel van het vliegtuig bij de oorlogsvoering voor het eerst blijken. Hoewel de parachute in 1913 werd uitgevonden speelde deze nog geen rol in deze oorlog.

Het ontwerp van een fabriek en in het bijzonder de manier van produceren veranderde drastisch toen Henri Ford de lopende band bij de productie van de bekende T-Ford introduceerde. Door deze nieuwe werkwijze werd de productie met 400% verhoogd. Tegenwoordig is deze productiemethode in de auto-

industrie nog steeds actueel, alleen is de mens voor een deel vervangen door robots. Nog een verschil met de productie van auto's in 1913 is dat de productie van auto's nu volledig afgestemd is op de wens van de klant. Er wordt hoofdzakelijk op bestelling geproduceerd. Ford kon echter in zijn tijd bij de T-Ford nog stellen dat de klant alle kleuren kon kiezen "als deze maar zwart is".

Woolworths Building New York

In het jaar 1913 kwamen enkele interessante gebouwen tot stand die hun tijd vooruit waren. In New York werd het Grand Central Station gerealiseerd, dit treinstation is nog steeds een van de grootste treinstations ter wereld. De grens van de hoogte van een gebouw werd opgezocht met het Woolworths Building, een wolkenkrabber die met zijn 232 meter

vijf en twintig jaar lang het hoogste gebouw ter wereld was. Met de bouw van een nieuwe radiotoren in Berlijn werd voor het eerst een draadloze verbinding met New York gemaakt.

De kunst is bij uitstek het gebied waar 1913 als jaartal er duidelijk uitspringt. Het boek Florian Illies "1913, het laatste gouden jaar van de twintigste Eeuw" gaat hier hoofdzakelijk over. In verschillende kunstvormen werden nieuwe accenten gezet, waarbij extremen werden opgezocht. Op 29 mei ging in het Theatre des Champs-Élysées in Parijs het ballet *Le Sacre du Printemps* van Igor Stravinsky in première. Naast het feit dat de muziek met zijn sterk wisselende ritme nieuw was en niet direct prettig in het gehoor van de theaterbezoekers lag, was vooral de dans voor de meeste bezoekers niet te begrijpen. Een nieuwe vorm van dans die veraf stond van het klassieke ballet. Het publiek kon dit niet appreciëren en de voorstelling werd met boegeroep gestopt.

In de schilderkunst waren er de eerste experimenten met het kubisme en Picasso werd daarvoor niet gewaardeerd. Nu weten we wel beter of liever gezegd anders. Malevitsch een Russische schilder, recent nog te zien in de tentoonstelling "De Grote Verandering, revoluties in de Russische schilderkunst 1895-1917" in het Bonnefantenmuseum, verraste de wereld met zijn schilderij "vierkant zwart" een

volledig zwart geverfd doek.

Nederlands zakenkabinet

Voor de Nederlandse politiek is het een uniek jaar want het kabinet Cort van der Linden werd benoemd. Dit kabinet is tot nu toe het enige extraparlamenteaire kabinet geweest. Een regering die niet uit een politieke meerderheid van partijen is samengesteld, ook wel zakenkabinet genoemd, bestond uit negen liberale en vrijzinnig-democratische ministers. Het zijn voor het merendeel geen vooraanstaande politici. Minister-president Cort van der Linden is niet aangesloten bij een politieke partij. Bij het aantreden van het kabinet op 29 augustus 1913 verklaart Cort van der Linden dat zijn kabinet wil regeren overeenkomstig de "volkswil". Dit kabinet regeerde tot 4 juli 1918. Doordat partijpolitiek niet direct van invloed was op het regeringsbeleid is dit kabinet in staat geweest om enkele grote politieke problemen op te lossen. Met de grondwetwijziging van 1917 werd het algemeen kiesrecht van mannen ingevoerd. Een andere kwestie die werd opgelost was de schoolstrijd, want hiermee werd het mogelijk gemaakt dat de overheid de financiering van het bijzonder onderwijs op zich nam en zoals we zullen zien zou het einde van de schoolstrijd van betekenis zijn voor onze streek. Doordat de regering Cort van der Linden in huidige termen gesproken politieke hot items wist op te lossen die de

normale politieke kabinetten niet voor elkaar kregen, is er tegenwoordig nog steeds een roep naar een zakenkabinet als er weer een kabinetsformatie heel lang duurt, of dat door verdeeldheid van de politieke partijen de politiek besluiteloos is.

Kabinet Cort van der Linden

Heerlen in 1913

Is het voorgaande slechts een korte schets wat er allemaal buiten Heerlen gebeurde, de vraag is: hoe was het dan hier? Uit verschillende bronnen is te vernemen dat er in Heerlen ook het een en ander gaande was. Het kleine provinciestadje was op verschillende gebieden sterk aan het veranderen. De oorzaak hiervan is de mijnindustrie en het lot van Heerlen is tot aan de sluiting van de mijnen hiermee verbonden. Dat 1913 een keerpunt in de geschiedenis was, blijkt allereerst uit het boek "2000 jaar Heerlen". Het hoofdstuk "Heerlens Vooruitgang" beschrijft de periode 1900-1913. Dit onderdeel gaat dan over het einde van een tijdperk maar preludeert ook op de veranderingen in de komende tijd. De veranderingen die in 1913 of rond dat jaar in gang zijn gezet.

Van grote invloed was de vraag naar arbeidskrachten in de mijnen en dat had een enorme bevolkingstoename tot gevolg. In deze jaren begon het gemeentebestuur zich te realiseren dat men de problemen van deze bevolkingstoename moest oplossen. In 1899, op het moment dat de Oranje Nassau mijn in productie ging, waren dat rond de 6000 inwoners. Vijf jaar later in 1905 zijn er dat op 1 januari 8094. Op 1 januari 1913 is dit 14576 inwoners. In 12 jaar meer dan verdubbelt.

Burgemeester Waszink

“Burgemeester van Heerlen te zijn is geen sinecure. U wacht hier in deze gemeente, midden in de nog in wording zijnde industriestreek, een zware en moeilijke taak, te zwaarder, omdat gij hier de plaats hebt in te nemen van uwen alom geachte voorganger, dhr. Ch. de Hesselle, onder wiens krachtig bewind Heerlen geworden is wat het op dit ogenblik is.” Deze woorden kunnen we lezen in het artikel in de Limburger Koerier van 5 april 1913 naar aanleiding van de installatie van burgemeester Waszink. Deze werden uitgesproken door wethouder Scheepers. De heer M.A.M. Waszink werd in Maastricht geboren en per 1 april 1913 als burgemeester van Heerlen benoemd. In drie opzichten is de benoeming een markant punt. Allereerst was hij de eerste burgemeester die niet uit de Heerlense bevolking voortkwam. Daarnaast had hij rechten in Amsterdam gestudeerd en was 1912 gepromoveerd. Bij zijn benoeming was hij 32 jaar oud. Dat hij meer in zijn mars had dan burgemeester van Heerlen te zijn blijkt wel uit het feit dat hij in 1926 minister van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen werd. We kunnen dus vergeleken met zijn voorgangers van een trendbreuk spreken als het gaat om herkomst, opleiding en leeftijd.

Burgemeester Waszink

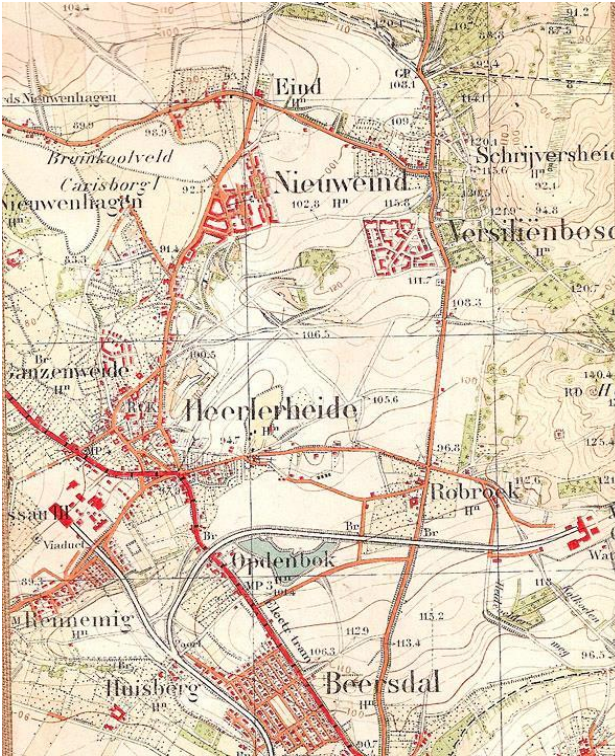
Huisvesting

Kijkt men naar de samenstelling van de bevolking dan zijn van 14576 inwoners er 7660 mannen en 6916 vrouwen. De bevolkingsgroei was voor een groot deel te danken aan de migratie van mijnarbeiders, waarvan de helft uit het buitenland kwam. Zo'n explosieve bevolkingsgroei moest zorgvuldig beheerst worden. Juist in 1913 vonden op een aantal beheersvlakken opvallende ontwikkelingen plaats. Het gaat dan om stadsontwikkeling, huisvesting, onderwijs en nutsvoorzieningen. Veel initiatieven werden mede ingegeven door de mijnbedrijven. Maar niet alleen door de mijnen maar ook door de Heerlense bevolking in de vorm van het gemeentebestuur en de Heerlense notabelen verenigd in de vereniging “Heerlens Vooruitgang”. Notabelen genoemd, omdat alleen zij tot 1917 kiesrecht hadden.

Woningvereniging Heerlerheide

De huisvesting kon alleen via betaalbare woningen worden gerealiseerd en daarvoor werden de woningbouwverenigingen opgericht. De mijnarbeiderswijken,

of kolonieën, zoals ze in deze streek worden genoemd, werden zo dicht mogelijk bij het werk gebouwd. Her en der in het vrije veld dicht bij de mijnen verzezen de kolonieën. Van stadsontwikkeling was op dat gebied nog geen sprake. Met de opening van de Oranje Nassau III in Heerlerheide moesten de mijnwerkers daar worden gehuisvest. Op 7 november 1913 werd de woningvereniging Heerlerheide opgericht. Buiten het initiatief van het mijnbedrijf was daar ook een andere groepering bij betrokken. Bij het vijf en zeventig jarig bestaansjubileum van de woning-

Kaart Heerlen 1917 met mijnwerkerskolonieën

vereniging lezen we in het Limburgs Dagblad van 7-10-1988: “Bij de opkomst van de mijnindustrie was Mgr. Poels de grote initiator van onder andere de oprichting van plaatselijke woningverenigingen. In 1912 en 1913 huurde hij te Heerlen herhaaldelijk een rijtuig en reed daarmee de mijnstreek in om ergens, veelal met behulp van geestelijken en notabelen, een woningvereniging op te richten. Op 7 november 1913 was Heerlerheide aan de beurt. Onder beschermende paraplu van “Ons Limburg” werd de woningvereniging Heerlerheide opgericht.”

Onderwijs

Onlangs werd het honderd jarig bestaan van het Bernardinuscollege gevierd. Echter het Bernardinuscollege is niet de enige school die in 1913 werd opgericht. Gezien de sterke bevolkingsgroei was er naast lager onderwijs ook behoefte aan beroepsonderwijs en middelbaar onderwijs.

In deze periode werden verschillende lagere scholen geopend met de prozaïsche namen als school nummer 3 en nummer 4. Het vervolgonderwijs kreeg zijn gestalte in het beroepsonderwijs en het middelbaar onderwijs.

Ambachtsschool

In 1913 werd de Ambachtsschool zoals we het gebouw nu nog kennen aan het Burgemeester de Heseleplein gebouwd. Dat heet, pas een deel van het gebouw kwam in dat jaar tot stand, want het totale gebouw werd in vier fasen gebouwd en was pas in 1920 geheel klaar. De Vereniging Ambachts- en Mijschool voor Heerlen en Omstreken was de opdrachtgever. In 1913 had men een stuk grond ter grootte van 6500 m² gevonden in het Lindeveld. Het grootste deel van dit perceel was in handen van de heer Honigmann directeur eigenaar van de Oranje Nassaumijn. Aan de verkoop van de grond werd door hem de voorwaarde verbonden dat er een school op gebouwd zou worden en dat de gemeente voor de aanleg van de daarom heen liggende straten zou zorgen. De gemeente ging in

Ambachts- en Mijschool 1924

de raadsvergadering van 23 mei 1913 hiermee akkoord. In juni werd tot de aankoop van het terrein overgegaan. Inmiddels had de architect Stuyt de plannen al klaar en konden deze door het bestuur worden aangenomen. Op 17 juni werd de goedkeuring van het ministerie ontvangen. Op 21 juni werd tot aanbesteding

overgegaan. De ontwikkelingen volgden elkaar heel snel op. De lessen begonnen op 15 december van dat jaar terwijl men nog steeds aan het bouwen was. Deze eerste lessen vonden dan ook onder provisorische omstandigheden plaats. Wat was nu het doel van zo'n vliegende start. Doordat het onderwijs nog in 1913

startte ontving de school alsnog een subsidie voor het volledige jaar ten bedrage van 10.000 gulden, een extra bedrag om de begroting van de bouw dekkend te maken.

Mijnschool

De mijnschool is nauw aan deze ambachtsschool verbonden. In de beginjaren waren de mijnen voor het vakkundig hoger personeel aangewezen op buitenlanders omdat er in Nederland geen opleiding was. De mijnen hadden een belang bij een mijnschool. In 1907 waren de Staatsmijnen al met een cursus begonnen en was er nog niets geregeld voor de particuliere mijnen. In 1913 besloten de directies van de gezamenlijke mijnen om een mijnschool op te richten. In een artikel van 17 februari 1939 in het Limburgs Dagblad wordt bij het vijftienvijftig jarig bestaan van de school in 1938 stilgestaan. Waarom deze school in Heerlen werd gevestigd lezen we:

Hoe deze oplossing gevonden werd moge blijken uit het navolgend uittreksel uit de notulen van de bestuursvergadering van 19 Dec. 1913: „Aanwezig de heeren Blankevoort, voorzitter; de Hesselle, mr. Waszink, Delorthe, Bunge en mr. Frowein. „Nadat de vergadering is geopend, deelt de voorzitter mede, dat door hem reeds eenige stappen zijn gedaan om te bevorderen, dat de Mijnschool over het jaar 1913 alsnog in het genot van het Rijkssubsidie worde gesteld. In verband daarmee besluit het bestuur, dat de thans bestaande Mijnschool der Staatsmijnen gerekend wordt vanaf 16 december 1913 te zijn overgegaan aan de Vereeniging Ambachtsschool en Mijnschool voor Heerlen en Omstreken te Heerlen, evenwel met dien verstande, dat het onderwijs tot na afloop van de op dit oogenblik bestaande voorbereidings en opzichterscursussen, zijnde Paschen 1914, op dezelfde wijze zal worden voortgezet als tot dusver en dat de aan de school verbonden leeraren tot dien datum in hun betrekking zullen worden gehandhaafd. De kosten van de Mijnschool zullen dus vanaf 16 december 1913 worden gedragen door de Vereeniging Ambachtsschool en Mijnschool."

Achteraf bleek dat beide soorten onderwijs weinig gemeenschappelijk belangen hadden. In 1918 is al besloten dat ieder zijns weegs zou gaan. In 1919 werd de vereniging Ambachts- en Mijnschool voor Heerlen en Omstreken opgesplitst in een aparte ambachtsschool en mijnschool. De mijnschool heeft daarna enkele jaren in het hoofdkantoor van de Staatsmijnen gezeten totdat de nieuwbouw aan het Bekkerveld klaar was.

Vroedvrouwenschool

Het jaar 1913 is ook het jaar dat de vroedvrouwenschool startte. De hoogte van de kindersterfte bij de geboorte in de zuidelijke provincies Brabant en Limburg is

de aanzet geweest tot de oprichting van de R.K. Vereniging “Moederschapszorg” in 1909 en de bouw van een kweekschool voor vroedvrouwen. Het was de bedoeling dat de school in Maastricht zou worden gevestigd, maar het gemeentebestuur van Maastricht trok daar niet zo aan. De gemeente Heerlen was toeschietelijker met een financiële bijdrage. De school werd aan de Akerstraat direct naast het Sint Josephziekenhuis gebouwd.

Vroedvrouwenschool aan de Akerstraat

Het eerste schooljaar startte in 1913 In het dagblad De Tijd van 4 februari 1913 lezen we:

“Men meldt ons uit Heerlen, dat de R. K. Vroedvrouwenschool aldaar, heden hare eerste leerlingen zal ontvangen, ruim 20; velen ha'rer zijn afkomstig uit de provincie Limburg. Het aantal beschikbare patiënten — de groote boeman, waarmede in liberale kringen steeds is geschermd om de school af te breken — is meer dan voldoende. Zóó kan het katholieke Limburg weer boogen op een hoogst moderne inrichting, naar de laatste eischen des tijds geïnstalleerd en gebouwd, die ongetwijfeld zeer veel nut voor de samenleving zal afwerpen. De bouwmeester Jan Stuyt, die in overleg met den directeur, dr Meuleman, het gebouw ontwierp, heeft een geheel ontworpen, dat tot in het verre nageslacht beider roem zal verkonden, en gewagen zal niet van een “donker Zuiden”, maar van een Zuid-Limburg, dat velen steden en streken in den jare 1913 tot voorbeeld kon gesteld worden”.

Bernardinuscollege

Onlangs werd het honderdjarig bestaan van het Bernardinuscollege met veel egard gevierd. In 1913 startte het onderwijs. De oprichting van deze school kwam ook voort uit de bevolkingstoename van Heerlen. Sinds de inrichting van de burgerschool werden gemeenten met een inwonertal van meer dan 10.000 geacht zo'n school binnen hun gemeentegrenzen te hebben. Niet alle gemeenten

voldeden aan deze eis. In een artikel naar aanleiding van het vijftienvig jarig bestaan in het Limburgs dagblad van 10 september 1938 maar ook in het jubileumboek dat recent is uitgegeven bij het honderd jarig bestaan, zien we de invloed van “Heerlens Vooruitgang” De notabelen van Heerlen verenigd in de de vereniging “Heerlens Vooruitgang” dachten al in 1910 aan het oprichten van een openbare Hogere Burgerschool. Toen de Roermondse bisschop Drehmans van deze initiatieven vernam, werd er op een Katholieke HBS ingezet. Probleem was alleen dat een katholieke school bijzonder onderwijs is en in die tijd niet volledig door het rijk werd gesubsidieerd. De financiering van de bouwkosten en van de aanstelling van goede docenten was uit particuliere middelen niet te doen. Bisschop Drehmans wist het probleem ten dele op te lossen door de Francis-

Het Bernardinuscollege in aanbouw

caanse orde te benaderen. Hierbij speelde een rol dat deze orde al via het klooster op de Sittarderweg actief was in de zielzorg in de mijnwerkerskolonieën in Heerlen. De Franciscaanse orde had echter geen ervaring met het middelbaar onderwijs en beschikte in eigen gelederen ook niet over gediplomeerde docenten. In december 1910 werd met enige aarzeling door de vicaris besloten om toch op dit

aanbod in te gaan. Pater Rombouts kreeg te opdracht om de oprichting van de school te organiseren. In diezelfde tijd werden enkele paters gevraagd om MO aktes te halen. In 1912 werd met de bouw van de school begonnen en op 12 mei 1913 werd het schoolgebouw opgeleverd. In september 1913 startte het eerste schooljaar.

Middenstandsvereniging

Het jaar 1913 is niet alleen aan initiatieven op het gebied van onderwijs verbonden. Van de genoemde vereniging “Heerlens Vooruitgang” gingen meer initiatieven uit. In 1912 werd de Kamer van Koophandel voor de Mijnstreek opgericht. De middenstand die met de groei van de bevolking ook toenam, voelde de behoefte om zich te verenigen. In verschillende gemeenten in Limburg kwamen middenstandsverenigingen tot stand. In 1913 werd deze ook in Heerlen

opgericht. Tijdens de oprichtingsvergadering in februari 1913 waren 57 middenstanders aanwezig. Uit de krant "Centrum" van 3 maart 1914 vernemen we dat bij de eerste provinciale jaarvergadering Heerlen al 130 leden had. In de vorige editie van ons verenigingsblad kwam de middenstandsvereniging ook al ter sprake in het artikel van Theo Arets. Vanuit deze vereniging is de organisatie van het canastabal gestart.

Gemeentebestuur

Op de website van Rijkzucht krijgen we in de beschrijving van het archief van de gemeente Heerlen 1913-1918, zonder diepgaande studie, een indruk van de onderwerpen die van belang waren voor het gemeentebestuur. In deze beschrijving zien we dat het gemeentebestuur in 1913 nog niet was opgewassen tegen de taak die het moest uitvoeren. Door de snelle groei op het gebied van bevolking, huisvesting en ook economie werd steeds meer beroep gedaan op het gemeentelijk apparaat. Als het ging om het verlenen van Hinderwetvergunningen, bouwvergunningen, maar ook het bijhouden van de toestroom en het vertrek van de nieuwe burgers in het bevolkingsregister. Van stadsontwikkeling, het planmatig uitbreiden van de stad, was nauwelijks sprake. Toch was er een eerste aanzet bij de ontwikkeling van de wijk rond het Lindenplein, bij de bouw van de Ambachtsschool. Verder werden hier en daar straten verbeterd, voetpaden aangelegd of de stroomvoorziening aangelegd.

Pas door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en het beroep dat op de Nederlandse mijnen werd gedaan voor de nationale energievoorziening, volgden de ontwikkelingen elkaar in een nog hogere versnelling op.

Tot slot

Uit deze schets van de ontwikkelingen in het jaar 1913 moge duidelijk zijn, dat we niet meer met het ingeslapen provinciestadje te doen hebben, als we naar het Heerlen van 1913 kijken. Er is wel degelijk aansluiting bij de provincie, maar ook bij Nederland. Uit de krant die in Heerlen werd gelezen, De Limburger Koerier, is mij altijd opgevallen dat het nieuws uit Europa en de wereld wel degelijk werd gevolgd. Dat was wel maar bij een beperkt aantal personen want niet iedereen las de krant. Het grote verschil met nu is dat de wereld nu via de televisie bij iedereen in de huiskamer binnenkomt. Van die techniek was men toen verstoken. De ontwikkelingen en gebeurtenissen in het jaar 1913 zijn dit jaar precies honderd jaar geleden. Naar mijn idee een interessant jaar dat de moeite waard is om weer eens in onze herinnering op te roepen.

Heerlen, november 2013, Leo Franck

R. K. Hoogere Burgerschool.

HEERLEN.

Ambachts- en Mijnschool.

HEERLEN.

Briefkaart uit 1916

Ode aan Heerlen

Met als ondertitel: Het Nederlands van een Heerlenaar

Ode aan Heerlen

Went je eens in de buurt bent, moet je zeker eens lang gaan,
dan zie je van in de verte al dat bordje staan;
“Heerlen”, de trots van de Limburgse taal.
Het verschil tussen kennen en kunnen, dat kennen we waal.

Dialect spreken in Heerlen, dat heeft geen enkele zin.
In Heerlen spreekt men beschaafd Nederlands, met knoebelen erin.
Zeswegen, Meezenbroek, Molenberg en Strijthagen,
wie is daar nog nooit op z’n bek geslagen?

Heerlenaren zijn moedig en zeker niet laf,
ze sjchoppen je graag langs de rolsjleag af.
En zeg je dan, doe nou toch niet zo gek,
dan duwen ze je ook nog met de moel in de drek.

Maar ook al ben je Heerlenaar en heb je een sjubbig gezicht,
Je kunt nog altijd zeggen: ik kom tenminste niet uit Maastricht.
June Heëlesje vleëgel,
worp inne “aane sjweëgel”,
mit gemak
dich noa d’r zak!

Inne Winkbuul;

ISSN 1877-6957